

Podmienky na rekreáciu v prímestských a mestských zónach na Slovensku

J. Supuka: Conditions for Recreation in Suburban and Urban Zones in Slovakia. Život. Prostr., Vol. 35, No. 5, 234 – 238, 2001.

Recreation and relaxation are considered as objective part of human life cycle. Recreation is a phenomenon that is a physiological, psychical and physical part of human being as well as cultural and aesthetic parts of human society. The realisation of recreation activities depends on natural, social and technical (anthropogenic) conditions. Slovakia belongs to the countries that have high landscape recreation potential. The population in cities has the highest demand for recreation. In 71 biggest towns in Slovakia there have been created about 63 000 ha of parks and greenery for short time and daily-type recreation. In 60 towns of Slovakia the total of 33 000 ha of forest parks have been created for half-day and weekend type recreation. 4 522 ha of forest parks are around the Slovak spa resorts, there are 1 500 thermal and mineral water springs, forest covers about 40 % of land and 28 % of area is protected. There are optimum climatic conditions and rich natural and cultural heritage.

Rekreácia ako fenomén životných cyklov človeka

História, životné skúsenosti, ale aj mnohé literárne pramene dokumentujú, že život človeka prebieha v troch principiálnych cykloch: v práci, bývaní a odpočinku (rekreácii):

- *práca* predstavuje fyzický aj duševný výkon spojený s ekonomickým ziskom, pocitom sebarealizácie i celospoločensky využiteľným efektom,
- *bývanie* zahŕňa biologické úkony, ako je spánok, jedlo, starostlivosť o seba i rodinu, ako aj rodinný kontakt s priateľmi a príbuznými,
- *odpočinok* (rekreácia) obsahuje aktivity spojené s udržiavaním a obnovovaním fyzických a psychických síl. Ide o rôzne druhy pobytových, pohybových a športovo-rekreačných aktivít, prostredníctvom ktorých sa uskutočňuje relaxácia, regenerácia, posilnenie, rozptýlenie, spoločenský a kultúrny život človeka. Rekreácia predstavuje súbor dobrovoľných aktivít, ktoré sú spojené s odpočinkom, osviežením a regeneráciou síl človeka, s poznávaním hodnôt a krás prírody, ale aj urbanizovaného prostredia a kultúrneho dedičstva. Najčastejšie sa realizuje v pôvodnom prí-

rodnom prostredí alebo v kultivovanom prírodnom prostredí – od záhradných a parkových prvkov rôznych historických slohov na území mesta až po moderné parky a strediská zotavenia, parkové a rekreačné lesy v prímestských zónach a rekreačných strediskách horských regiónov (Bortel, 1977; Supuka, Vreštiak, 1984 a pod). Rekreácia zahŕňa čiastkové procesy, ako je oddych (odpočinok), pasívna relaxácia, obnova fyzických i psychických síl a upevňovanie zdravia, šport a sociálna kreácia (kultúra, vzdelávanie).

Rekreácia a odpočinok majú svoju historickú opodstatnenosť. Už Aristoteles pred viac než 2000 rokmi venoval týmto otázkam pozornosť a rozlišoval čas na prácu a čas potrebný na znovuzískanie fyzických a duševných síl a rovnováhy organizmu. Voľný čas odporúčal využívať na čítanie poézie, počúvanie hudby, rozhovory s priateľmi, hry a tanec.

Aj v našom stredoeurópskom regióne sa už v minulosti uplatňovali určité rekreačné aktivity, ktoré postupne prerástli do novodobých moderných foriem. Prvé formy horskej turistiky z 19. storočia prerástli v 20. storočí do expanzívneho budovania horských športovo-

rekreačných a liečebných stredísk. Rekreačné a liečebné poslanie plnili lesy v ČR najmä v okolí Karlových Varov a Mariánskych Lázní už v r. 1830 – 1850, na Slovensku najmä v okolí Piešťan, Sliaca, Bardejova, Trenčianskych Teplíc a pod. Využívanie teplých prameňov a minerálnych vôd na liečbu a regeneráciu organizmu dokumentujú historické záznamy už v 13. – 15. storočí.

Predpoklady, podmienky a typy rekreačných aktivít

Principiálne ich delíme na tri základné skupiny:

- **Sociálne** – zahŕňujú súbor spoločenských, kultúrnych, návykových, ekonomických, ale aj legislatívnych fenoménov vrátane ľudových tradícií a schopností osvojiť si aj novodobé prvky a formy rekreácie. Skupinu sociálnych predpokladov možno bližšie charakterizovať:

- *Rekreácia ako spoločenský, zdravotný a kultúrny fenomén a fenomén životného štýlu* – je výsledkom dlhodobějších vývojových procesov spoločnosti, ktoré sa dedia ako tradície a návyky a stávajú sa súčasťou života národa, rodiny, priateľských vzťahov a komunikácie medzi ľuďmi, napr. výlety do prírody, táborenie, zber prírodnín, hubárenie, spoločenská komunikácia pri gulášoch, súťaženie v sile, šikovnosti, schopnosti a pod. Rekreácia je aj využívanie voľného času na umeleckú tvorbu (ľudové remeslá, ale aj ľudová hudba, tance, spevy) voľného i organizovaného charakteru a pod.

- *Rekreácia ako fenomén životnej úrovne a ekonomiky*. Rekreáčno-športové aktivity sú viac alebo menej finančne nákladné podľa náročnosti na dopravu, výstroj a ubytovanie (pobyt). Tento aspekt vystupuje do popredia hlavne v súčasnosti, keď je vyššia ponuka zariadení než finančné možnosti a relevantný záujem o rekreáciu. Na druhej strane rekreácia, oddych a cestovný ruch sú ekonomickou kategóriou, prinášajú zamestnanosť, ale aj zisk. Na Slovensku v súčasnosti reprezentuje cestovný ruch 2,2 % hrubého domáceho produktu, avšak celoeurópsky priemer dosahuje až 11 %. S ekonomickým aspektom rekreácie úzko súvisí manažment, organizácia (od celoštátnej až po individuálnu), propagácia, legislatíva a podmienky podnikania v cestovnom ruchu.

- **Prírodné** – zahŕňujú prírodný rekreačný potenciál spočívajúci v klimatických a geografických podmienkach, vodných prvkoch (rieky, jazerá, moria), ďalej minerálne a termálne pramene, prírodné výtvory, prvky rastlinstva a živočíšstva, chránené prírodné územia a pod. Svetoví experti cestovného ruchu vytypovali 39 najvýznamnejších atraktivít, z ktorých Slovensko má všetky okrem mora. Máme ca 1500 minerálnych prameňov, z toho 117 termálnych, ktoré tvoria potenciál na kúpeľnú liečbu, rekreáciu a oddych (vrátane liečebného pitného režimu). Na Slovensku sa v súčasnosti využíva 22 prírodných liečebných kúpeľov. Na našom území je 7

Karlove Vary v polovici 19. storočia a dnes

Besiedka a križovatka chodníkov v lesnom parku Zobor

Topolčianky – zámok a park

národných parkov, 16 chránených krajinných oblastí, 179 chránených lokalít, 354 prírodných rezervácií, 231 národných prírodných rezervácií, 229 prírodných výtvorov a 38 národných prírodných výtvorov. Pozoruhodných je 15 vyvieracích prameňov v krasových útvaroch a 514 doteraz evidovaných chránených a pamätných stromov. Druhovo bohatá flóra a fauna s jej výškovou a stanovištnou premenlivosťou tvoria špecifický krajinný obraz, ponuku na poznávanie, obdivovanie, edukáciu a široké spektrum rekreačných aktivít a oddych.

• **Antropogénne:**

- *Stavebné pamiatkové objekty a rekreačné centrá* – tvorí ich veľmi široké a pestré spektrum artefaktov od pradávnej minulosti až po súčasné objekty modernej architektúry, prezentujúce stavebno-technické umenie

i stavebné materiály. K najpozoruhodnejším a najstarším patria *hrady*, ktorých je na Slovensku evidovaných 180 (z európskeho hľadiska je ich viac len v Taliansku). Nemenej významné sú aj *kaštiele* a *zámky*, ktoré sú dobovo mladšie (18. – 19. storočie) často dominujú v siluetách miest a vidieckych sídel. K stavebným pamiatkam patrí aj *sakrálna architektúra*, či už ide o slohové i moderné kostoly v sídlach, alebo o kalvárie v prímestských zónach. Nemožno ich zaradiť k objektom priamej rekreácie a oddychu, patria k sprievodným (popri ich pútnickom a religióznom charaktere). Z novodobého pohľadu sú významnými antropogénnymi objektmi s rekreačno-oddychovou a rehabilitačnou funkciou *rekreačné centrá*, napr. vysokohorské na účely zimných športov (Demänovská dolina, Donovaly, Čertovica, Štrbské Pleso), alebo pri vodných plochách (napr. Zemplínska šírava, Domaša, Liptovská Mara, Orava, Duchonka, Senec, Zlaté piesky a pod.), prípadne budované pri navrhovaných prameňoch geotermálnych vôd (napr. Bešeňová, Dunajská Streda, Patince, Štúrovo, Vincov les, Vrbové a pod.). Mnohé z týchto rekreačných areálov sú súčasťou prímestskej zóny veľkých sídel a predstavujú relatívne rýchlo dostupný prírodno-technický potenciál na rekreáciu a oddych.

Kultúrna vegetácia – predstavuje cieľavedome obhospodarované a udržiavané trvalé vegetačné prvky, ktorých základ tvoria drevinové porasty lesného, okrasného a plodonosného charakteru.

Vo vzťahu k potenciálnemu využitiu na oddych a rekreáciu obyvateľstva mestských a vidieckych sídel sú významné verejné parky a záhrady, parkovo upravené námestia a iné plochy zelene, parky viažuce sa na kultúrne, zábavné a spoločenské centrá, obytné súbory, školy a zdravotnícke zariadenia a pod. Nemožno zabudnúť ani na slohové historické záhrady pri hradoch, zámkoch a kaštieloch. Rovnako významnú kategóriu kultúrnej vegetácie tvoria parky, parkové lesy a lesné parky pri kúpeľných centrách, novodobých areáloch hydrotermálnych vrtov, pri veľkých vodných nádržiach, v okruhu už spomínaných rekreačných stredísk, chatových areálov, ale aj v blízkosti väčších mestských sídel (tzv. lesoparky). V obytných zónach individuálnej bytovej výstavby

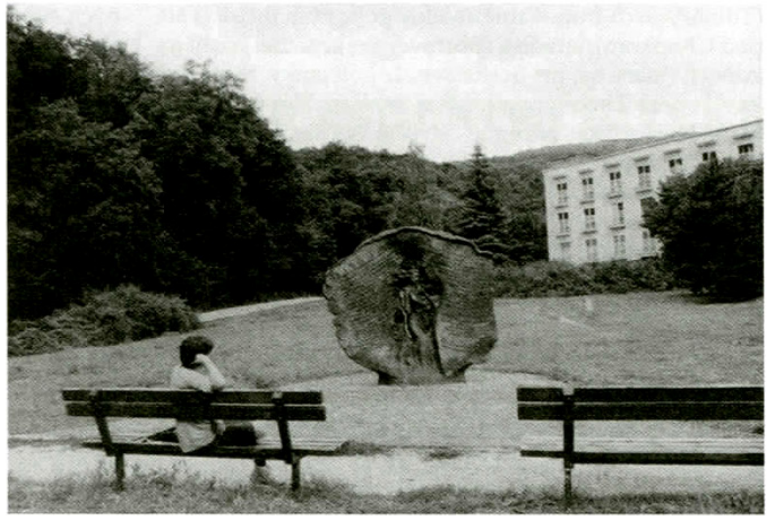
tvoria okrasné prídometné záhrady významné plochy prvého, denného a bezprostredného rekreačno-oddychového kontaktu obyvateľa domu. Špecifickými priestormi sú arboréta, botanické a zoologické záhrady, obory a tzv. safari-parky, aquaparky, disneylandy a pod., ale u nás aj záhradkové osady.

Priestory na rekreáciu v sídlach a kontaktných zónach

Cieľavedomé budovanie priestorov na rekreáciu v mestských sídlach a ich kontaktných zónach na Slovensku sa začalo v 70. rokoch 20. stor. v súlade s celoeurópskymi trendmi po 2. svetovej vojne a v rámci všeobecného socioekonomického rozmachu. To dokazuje aj rozvoj výskumu zameraného na sociologické aspekty rekreácie a na rekreačný potenciál krajiny, na teóriu a prax plánovania, projektovania a tvorby priestorov rekreácie (Ároch, Schloserová, 1978; Bortel, 1977; Papánek, 1978; Sláviková, 1975; Supuka, Vreštiak, 1984; Tomaško, 1970; Valtýni, 1986 a ďalší). V r. 1973 Rada vlády pre životné prostredie schválila *Koncepciu budovania lesoparkov na Slovensku do roku 1990* a v r. 1989 aj novú *Koncepciu budovania lesoparkov do roku 2000* (2005). Komplexný prístup k riešeniu *Rozvoja rekreácie a turizmu* je spracovaný na MŽP SR a schválený vládou SR (uznesenie č. 903/1997) ako súčasť územného rozvoja Slovenska (Klinda a kol., 1998).

Na krátkodobú dennú rekreáciu a oddych obyvateľstva sídel mestského charakteru slúžia parkové objekty, zariadenia a strediská s výrazným podielom prírodných prvkov, ktoré tvoria kultúrnu vegetáciu a sú v dostupnosti 500 – 800 m od obydli, resp. pešou chôdzou priemerne 10 – 15 minút. Takýchto plôch je v 71 najväčších mestských sídlach na území Slovenska približne 63 800 ha, čo tvorí priemerne 19,2 % v pomere ku zastavaným plochám mesta.

Na poldennú, a najmä víkendovú rekreáciu v kontaktných zónach mesta slúžia hlavne prímestské lesné parky a parkové lesy, vyčlenené z pôvodných hospodárskych, prípadne ochranných lesov. Rovnako sú to komplexné areály kúpeľov, termálnych kúpalísk a prímestských chatových stredísk. V zmysle spomínaných koncepcií sa mali do r. 2000 zriadiť prímestské a lesné parky pri 87 typických mestských sídlach. K 31. 12. 1996 boli zriadené pri 60 sídlach na celkovej ploche 33 000 ha.

Vstupná tabuľa do lesného parku Zobor

Kúpeľný park v Sklených Tepliciach

Okrem toho kúpeľné lesy, lesné parky a lesy v okolí liečebno-preventívnych objektov tvoria spolu 4 522 ha (Švec, 1997). Mnohé z týchto rekreačných lesov prešli zo štátnej do inej formy vlastníctva (súkromného, cirkevného, urbárneho, obecného a pod.), čím sa vytvorili podmienky na nové formy podnikateľských aktivít. Reálny stav obhospodarovania, technickej vybavenosti a služieb v prímestských parkových lesoch však v súčasnosti možno označiť za stagnáciu až degradáciu a žiada si nevyhnutné oživenie. K pozitívnym javom a trendom v tvorbe rekreačných zariadení miest patrí najmä zriaďovanie objektov agroturistiky, obnova niektorých historických parkov a kaštieľov s novou ponukou služieb

(Tomášikovo), budovanie areálov golfových ihrísk (Tále pod Chopkom), stredisk športovej a rekreačnej jazdy na koňoch (Starý háj pri Bratislave, Topoľčianky, Starý Tekov) a pod. Tieto typy aktivít nemali na Slovensku výrazné historické zázemie, avšak spestrujú ponuku v rámci oddychu a rekreácie a nachádzajú medzi obyvateľstvom pozitívnu odozvu, a zrejme prispievajú aj k oživeniu medzinárodného cestovného ruchu.

Ak chceme posúdiť, či naše mestá majú dostatočne prírodné zázemie a vybudované priestory na rekreáciu rôznych typov, zistíme, že situácia je rôznorodá. Najlepšie sú na tom mestá, ktoré majú v kontaktnej zóne horské masívy s prirodzeným výskytom lesov, z ktorých sa vytvorili lesoparky, napr. Bratislava, Nitra, Trenčín, Žilina, Zvolen, Banská Bystrica, Košice. V nížinách s prevahou poľnohospodárskeho typu krajiny takéto zázemie chýba (napr. Trnava). V iných prípadoch sú nahrádzané zázemím umelých alebo prirodzených vodných plôch (Bratislava, Senec, Liptovský Mikuláš, Považská Bystrica, Námestovo, Michalovce a pod.). Mnohé mestá majú rekreačné zázemie v potenciáloch termálnych kúpeľov (Piešťany, Bojnice, Bardejov, Sliach, Kováčová, Turčianske Teplice, Trenčín – Trenčianske Teplice). Iné mestá majú rekreačný potenciál v novovybudovaných strediskách s výdatnými zdrojmi termálnych vrtov (Dunajská Streda, Nové Zámky, Veľký Meder, Štúrovo, Poprad, Galanta a pod.). Doteraz diskutabilné, avšak reálne vybudované sú aj chatové strediská, najmä v okrajových zónach medzi lesom a poľnohospodárskou krajinou (Prielom Hornádu, Krpáčovo, Smrekovica a pod.) alebo na brehoch jazier (takmer všetky jazerá v Štiavnických vrchoch). Rekreačné zázemie, najmä vikendového typu tvoria chalupy v bývalých lazničkách a kopaničiarskych usadlostiach. Významné sú aj niektoré strediská zimných športov v blízkosti miest (Martinské hole, Krahule, Kordíky).

Ak vychádzame z princípu, že najvhodnejšie na rekreáciu je prírodné prostredie, potom na území miest (v ich intraviláne) nie je vysoká ponuka. Kultúrna parková vegetácia v mestách zaberá úpriemerne 7 – 30 % plochy s najvyšším podielom v západoslovenskej a najnižším v stredoslovenskej oblasti. V 71 mestách Slovenska je evidovaných 322 parkov nad 0,5 ha (so súhrnnou plochou 826 ha) a 143 historických parkov, ktoré sú najčastejšie súčasťou bývalých feudálnych sídel na vidieku. Parky majú celomestský význam, avšak ich plocha, vybavenosť a dostupnosť uspokojuje požiadavky obyvateľov na oddych a každodennú rekreáciu len asi na 50 %. Dominantné obytné súbory – sídliská – sú stavané na princípe voľného prepojenia obytných blokov s parkovo upravenými plochami, avšak s nízkym podielom na jedného obyvateľa (asi 4 – 12 m²). Relatívne lepšie je to v obytných zónach individuálnych domov s obytnými (okrasnými) záhradami, avšak ani pri jednom type obytných

súborov nie sú vybudované ucelené parkové plochy, ktoré by plnili funkciu spoločenského a oddychového priestoru (Benčať a kol., 1979). Parkovo upravené školské areály v mestách (predstavujú spolu 11 000 ha) sú prístupné aj mimo školského vyučovania, čo je pozitívne, vegetačné prvky a športové zariadenia nesú však znaky častého poškodzovania.

V intravilánoch niektorých sídel sú na oddych a rekreáciu veľmi vhodné krajinársky upravené nábregia riek, zaplavené bagroviská, ale aj niektoré návršia s funkciou religióznu (kalvárie), pietnou (napr. rozsiahle cintoríny, pamätné miesta a pod.), historickou (šibeničné vrchy), alebo ako prírodné a lesné parky. Plochy na rekreáciu a oddych v intravilánoch miest Slovenska v podstate v poslednom období nepribudli, a preto je obyvateľstvo zväčša odkázané na blízke či vzdialené zázemie miest s kvalitnejším prírodným prostredím.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 1/8165/01 a nadväzujúceho projektu EU COST-E12/1 na FZKI SPU v Nitre.

Literatúra

- Ároch, R., Schloserová, V.: Metodické pokyny pre výber a tvorbu rekreačných areálov. Alfa Bratislava, 1978, 120 s.
- Benčať, F. a kol.: Analýza a návrh koncepcie tvorby a ochrany sídelnej zelene na Slovensku. SAV Bratislava, 1979, 248 s. + 100 príloh.
- Bortel, J.: Tvorba prímestských rekreačných lesov. VŠLD Zvolen, 1977, 139 s.
- Klinda, J. a kol.: Koncepcia územného rozvoja Slovenska II. MŽP SR Bratislava, 1998, 396 s.
- Papánek, F.: Teória a prax funkčne integrovaného lesného hospodárstva. Lesnícke štúdie 29, 1978, 165 s.
- Sláviková, D.: Výskum rekreačnej hodnoty krajiny. Záverečná správa úlohy VI -3-6/2. LF VŠLD Zvolen, 1975, 262 s.
- Supuka, J., Vreštiak, P.: Základy tvorby parkových lesov. VEDA Bratislava, 1984, 224 s.
- Švec, M.: Súčasný stav zakladania, projektovania, budovania a obhospodarovania lesov so zdravotno-rekreačnou a liečebno-preventívnou funkciou v podmienkach Slovenska. In: Zborník z celoslovenskej konferencie, Trenčín. LUBENO Nová Dubnica, 1997, s. 5 – 16.
- Tomaško, J.: Zeleň v urbanizovanom prostredí. VŠLD Zvolen, 1970, 238 s.
- Valtýni, J.: Zásady hospodárenia v kúpeľných a rekreačných lesoch SSR. Lesnícke informácie, 1986, 2, 122 s.

Prof. Ing. Ján Supuka, DrSc., Katedra záhradnej a krajinnej architektúry Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity, Tulipánová 7, 949 76 Nitra
E-mail: Jan.Supuka@uniag.sk